

УДК 631.1:339.5/334

Цюлковська С.І.

аспірант кафедри права і підприємництва
Львівського національного аграрного університету

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ

У статті аналізується досвід розвинутих країн регулювання аграрної політики та зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу. Досліджено основні етапи запровадження урядових законопроектів у регулюванні аграрної політики, що включає стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та підтримки підприємств агробізнесу. Проаналізовано позитивні та негативні сторони у регулюванні аграрної політики зарубіжних країн. Розглянуто перспективи імплементації запозиченого досвіду та можливі наслідки для вітчизняного аграрного ринку і підприємств агробізнесу.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, аграрна політика, підприємства агробізнесу, зарубіжний досвід, субсидування, протекціонізм.

Цюлковская С.И. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОБИЗНЕСА

В статье анализируется опыт развитых стран регулирования аграрной политики и внешнеэкономической деятельности предприятий агробизнеса. Исследованы основные этапы внедрения правительственных законопроектов в регулировании аграрной политики, включая стимулирование производства сельскохозяйственной продукции и поддержки предприятий агробизнеса. Проанализированы положительные и отрицательные стороны в регулировании аграрной политики зарубежных стран. Рассмотрены перспективы имплементации заимствованного опыта и возможные последствия для отечественного аграрного рынка и предприятий агробизнеса.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, аграрная политика, предприятия агробизнеса, зарубежный опыт, субсидирование, протекционизм.

Tsiolkovska S.I. THE FOREIGN EXPERIENCE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES AGRIBUSINESS

The article analyzes an experience of developed countries regulation of agricultural policy and foreign economic activity of enterprises agribusiness. It is investigated the main stages of the introduction of government bills in the regulation of Agricultural Policy, which includes the stimulation of agricultural production and support agribusiness enterprises. The positive and negative aspects of the regulation of agricultural policies abroad are analyzed. The prospects of implementation borrowed experience and possible implications for domestic agricultural market and agribusiness enterprises are considered.

Keywords: foreign trade, agricultural policy, agribusiness enterprises, international experience, subsidies, protectionism.

Постановка проблеми. Глобалізаційні й лібералізаційні процеси за останні два десятиліття набрали швидких темпів поширення, залучаючи все більшу кількість країн та прив'язуючи їх господарства до світової економіки. Однозначно є країни, яких вважають «старожителями» у міжнародній співпраці, і які задають темп розвитку подій у зовнішньоекономічній політиці й торгівлі, а також є країни, яких вважають «новачками» зовнішньоекономічного співробітництва. Специфічної уваги у міжнародній співпраці заслуговує агропромисловий сектор ринку, який характеризується певною особливістю, пов'язуючи між собою геополітичні, економічні, соціальні, екологічні, санітарно-гігієнічні норми й правила тощо. Тому набутий досвід країн, які вже тривалий період, є учасниками СОТ і пройшли певні етапи розвитку й регулювання аграрної політики та зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу, вартує вивчення, аналізу та імплементації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження зарубіжного досвіду економічно розвинутих країн переважно проводяться для виокремлення позитивних його складових та на їх основі вдосконалюються аналогічна галузь діяльності у менш розвинутих країнах. Безпосередній аналіз регулювання аграрної політики передових країн зустрічаємо у наукових працях К. Едвардса (Edwards C.) та С. Слівінські (Slivinski S.). Щодо вивчення зарубіжного досвіду у цьому напрямі виділяємо вітчизняних вчених В. Берегового, С. Дем'яненка, Л. Засекіну, М. Коরেцького, М. Лисак, С. Майстро, В. Сіденка та ін. Попри значні напрацювання й дослідження у регулю-

ванні аграрної політики, недостатньо наукових праць приділено перейманню досвіду регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу, що вказує на актуальність такого дослідження.

Постановка завдання. Завданням цієї статті є дослідження зарубіжного досвіду побудови, розвитку і регулювання аграрної політики й зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу.

Виклад основного матеріалу. Серед найважливіших гравців з багатим досвідом зовнішньоекономічної діяльності та проведених експортно-імпорتنих операцій по сільськогосподарській продукції, виділяємо США, країни ЄС, Канаду, Японію, Китай, Австралію та ін. Попри їх багаторічну практику з торгівлі продукцією на міжнародному рівні, уряди цих країн завжди турбувались про національну продовольчу безпеку, про розвиток аграрної галузі та виробників агропромислової продукції. Їхня робота спрямована на стабілізацію цін сільськогосподарської продукції, стимулювання експорту продукції агробізнесу, захисту внутрішніх сільськогосподарських товаровиробників від дешевшого імпорту тощо. Проте у кожній країні є своєрідні етапи запровадження певних інститутів у регулюванні, контролі й підтримці аграрної галузі та її підприємств, які переходили від повного субсидування й стимулювання до часткової та непрямой підтримки окремих напрямів діяльності у рослинництві чи тваринництві.

Зовнішній попит стимулюється наданням цільових кредитів закордонним покупцям сільськогосподарської продукції. Розвинуті країни укладають договори із закордонними урядами про зниження або

навіть скасування протекціоністських тарифів при імпорті ними сільськогосподарської продукції. Одночасно проводиться протилежна політика відносно своєї країни, тобто обмежується імпорт тих видів продукції, попит на які задовольняє національний виробник і є їхній надлишок [4].

На сьогодні в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) види підтримки сільського господарства оцінюються сумою приблизно у 300 млрд. дол. США на рік. Високим залишається рівень тарифного захисту національних ринків. Так, середньоарифметична ставка тарифу на сільськогосподарські товари (по режиму найбільшого сприяння) складає 13,9% у ЄС, 18,0 – Канаді, 5,0 – США, 23,3 – Японії, 31,4 – Індії, 15,6 – Китаї, 48,6% – у Республіці Корея [11]. Ці показники демонструють не цілковите відкриття власних ринків розвинутих країн, які перебувають у СОТ, в рамках якої тарифні заходи захисту національних товарів-виробників є обмеженими. Використовуючи можливі способи, у тому числі власні високі рейтинги у світовій спільноті, ці країни не завжди грають за правилами на міжнародному ринку, особливо по відношенню до менш розвинених країн, які не мають аналогічного впливу на глобалізаційні процеси.

Серед сформованих урядових дій високорозвинених країн у стимулюванні й підтримці сільськогосподарської галузі, практично усі вони застосовують протекціоністські заходи щодо обмеження надлишку імпорту та використовують заохочувальні методи у вигляді субсидій, дотацій, дешевих кредитів, знижених податкових ставок для збільшення експорту сільськогосподарської продукції та продуктів їх переробки. У багатьох з цих країн передбачені податкові пільги для сільськогосподарських підприємств. Рівень податків для них, у тому числі податок на прибуток, значно нижче порівняно з аналогічними податками в несільськогосподарських галузях. Наприклад, у Канаді фермери, які отримують прибуток у розмірі 100-250 тис. дол., платять податок від 1 до 2,5 тис. дол., тобто майже 1%. Також в окремих розвинених країнах на певну кількість років від оподаткування звільняються кооперативи, що виробляють екологічно чисту продукцію, а в Німеччині – якщо вони працюють на альтернативних джерелах енергії [1].

У Міністерстві сільського господарства США діє низка програм з надання допомоги фермерам і виробникам харчових компаній в їх зарубіжних продажах. У той же час існують імпортні бар'єри, які допомагають підтримувати штучно високі внутрішні ціни на продукцію аграрних виробників. Уряд застосовує дворівневу систему тарифних квот, щоб обмежити імпорт: низький тариф, якщо обсяг імпорту є в межах встановленого обсягу квот та високий тариф, якщо обсяг імпорту становить понад квоту.

Для прикладу наведемо діяльність суб'єктів господарювання у цукровій та молочній галузях. Наслідком вище описаної політики уряду є те, що до 1980-х років, імпорт цукру складав майже половину американського ринку, але сьогодні він обмежений до менш ніж 15% ринку. Крім того, для фермерських господарств у 2008 р. запроваджений новий законопроект – нова програма для цукрової галузі. В її основі закладено умову, за якої держава купує надлишки імпортного цукру, який може понизити завищені внутрішні ціни на цукор. При цьому уряд США може продати надлишок цукру в збиток, якщо це необхідно для переробних підприємств, особливо спиртової галузі [9].

Програма стимулювання експорту молочної продукції у США була введена в 1985 р. для забезпечення грошових субсидій виробникам молока, які продають продукцію на зарубіжних ринках [9]. Така програма запроваджена для того, щоб зацікавити виробників реалізовувати продукцію за кордоном й запобігти перенасиченню внутрішнього ринку власною продукцією, оскільки ціни на ньому є вищими світових цін. З точки зору уряду США, торгові бар'єри логічне доповнення до цінової підтримки та маркетингових замовлень молочної продукції, які призначені для утримання штучно завищених внутрішніх цін.

У багатьох вчених-економістів є думки проти надмірних державних субсидій для агропромислових підприємств. Як відзначає К. Едвардс, «обширно, федеральна система соціального забезпечення у США для сільськогосподарських підприємств є дорогою для платників податків, і це створює спотворення в економіці» [9]. Субсидії мотивують фермерів виробляти більшу кількість продукції, що приводить до зменшення ціни на ринку і одночасно створює політичні вимоги про застосування інших субсидій для підтримання відповідного рівня цін, щоб виробники не зазнавали збитків. Крім того, стверджує К. Едвардс, що система субсидій «роздула» ціну на землю в сільській місцевості Америки [9]. Це є цілком закономірно, адже ведення аграрного підприємства при такій системі субсидування залишатиметься беззбитковим. Тому й кількість суб'єктів господарювання ведення бізнесу у аграрній галузі зросла, що призвело до попиту на землі сільськогосподарського призначення, а отже й на підвищення ціни її купівлі-продажу та оренди.

У Європейському Союзі на основі ведення Спільної аграрної політики (САП) ще у 1958 р. було прийнято один із принципів її реалізації – надання переваги продукції, яка вироблена в країнах співтовариства перед імпортною, та захист від коливання цін на аграрну продукцію на світових ринках. Тому використовувались високі ставки мита на дешеву імпорту продукцію, які збільшували її вартість до рівня внутрішніх цін [8, с. 10]. Відзначимо, що САП спершу робила акцент на імпорту продукцію, якої не вистачало для забезпечення населення країн ЄС. Лише пізніше аграрна політика ЄС переклалася на експорт агропродукції із введеними системами державних субсидій для тих суб'єктів, які реалізовували сільськогосподарську продукцію та продукцію її переробки на міжнародному ринку.

У період 1978–1992 рр. реалізації САП було запроваджено експортні субсидії, які необхідно було застосувати через перевиробництво агропродукції всередині союзу країн [8, с. 11]. Система заходів випродукувала сприятливі цінові умови для продажу товарів сільськогосподарського походження на закордонних ринках. У сучасних умовах метою прямих державних виплат в аграрному секторі у розвинених європейських країнах є не стільки стимулювання виробництва, скільки рішення соціальних завдань – підтримка рівня доходів фермерів, постачання населення доступними продуктами харчування, розвиток сільських територій та аграрної інфраструктури, проведення природоохоронних заходів [6].

Важливим кроком у напрямі лібералізації САП стали зміни у політиці централізованих закупівель. Вирішено, що ЄС вдаватиметься до закупівлі надлишків продукції лише з метою захисту ринку та доходів фермерів, коли ціни на продовольство знижаться до загрозливо низького рівня. Відтак, прямі виплати фермерам будуть обмежені, а фінансові

ресурси скеровані на розвиток сільських територій [8, с. 12-13], що є одним із основних акцентів політики ЄС в рамках САП у 2014–2020 рр.

На думку С. Майстро, політика, подібна до САП Європейського Союзу, була б для України непосильною [6]. Адже тільки на експортні субсидії на молоко ЄС щорічно витрачає 2,3 млрд євро. Ці кошти становлять частину податків, які платяться громадянами ЄС і досягають 250 євро на родину в рік [2]. На такому тлі виділений Україні ліміт сукупним вибором підтримки сільського господарства (3043 млн грн), тобто близько 600 млн дол. США, не витримує жодного порівняння з наведеними вище цифрами [7]. Таким чином, чим більший обсяг експорту молочних продуктів з ЄС, тим вище витрати з його бюджету. Причому це стосується не тільки молочних продуктів, а й усього переліку продуктів харчування.

Україна, навіть у кризовому стані аграрного сектора, є експортноорієнтованою аграрною країною, але все ж, як уже зазначалося, аграрна політика, аналогічна аграрній політиці високорозвинених країн, є “непідійомною” для бюджету України [6] та пересічних платників податків. Україна не в змозі рівнятися із ЄС чи іншими розвиненими країнами у питанні аграрної політики, а найбільше – по її видатковій частині, отже потребує інших способів вирішення аграрної кризи та підвищення конкурентоспроможності виробників і переробників сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Формування аграрної політики розвинених країн тривало досить довго, що пов'язано із природно-кліматичними, геополітичними, економічними, екологічними процесами тощо. Навіть 20-30 років тому, ці країни могли дозволити собі витрачати на підтримку та розвиток аграрного сектору більше коштів, ніж Україна спроможна сьогодні. Отже, повністю використати всі складові досвіду зарубіжних країн щодо розвитку аграрної політики не вдасться. Проте й навіть не потрібно прагнути переймати усі попередньо впроваджені інституційні зміни. Кожна країна чи союз країн відзначались певними особливостями, у т.ч. етапами й циклами економічного розвитку, які приводили до одних чи інших політичних рішень, які в принципі не можуть повторитись, або, використання зарубіжного досвіду може привести до несподівано небажаного наслідку. Тому запозичення та імплементація іноземного досвіду у розвитку аграрної галузі має бути перш за все спрямована на виокремлення найбільш необхідних заходів та ділянок державної політики у стимулюванні та підтримці підприємств агробізнесу, в особливості тих, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Також важливим у використанні набутого досвіду є врахування розміру витрат коштів, які необхідно виділяти для реалізації інституційного нововведення до повноцінного його виконання та співставлення цих витрат із розміром держбюджету. Аналіз цього співвідношення покаже чи спроможний буде уряд в повній мірі профінансувати новачки, не утискаючи й не знижуючи виплати на інші цілі, й, відповідно, визначити доцільність запровадження такого нововведення.

Вартує уваги те, що серед високо розвинутих країн нетто-експортерів сільгосппродукції поширено формування спеціальних «виробничих резервів», які можуть бути введені в дію при виникненні загрози дефіциту певних видів продовольства на світових ринках [5]. До такого резерву відносять тимчасово виведенні з обігу чи взяті під пар для проведення сівозмін сільськогосподарські землі, переважно через

перевиробництво агропродукції, які підтримуються у формі, й щоб у разі виникнення дефіциту продукції на світовому ринку швидко їх ввести у виробничий процес. Так, фермери Франції отримують субсидії на підвищення ефективності виробництва, поліпшення умов життя, під виведення орних земель із сільськогосподарського виробництва, на підтримку родючості земель, компенсаційні виплати за роботу в районах з несприятливими природними умовами [4].

У той же час країни-імпортери з участю міжнародних організацій і комерційних компаній, які торгують зерном на світових ринках, створюють додаткові елеваторні потужності зі зберігання зерна (приблизно на 10 млн т), які розглядатимуться як частина глобальної системи забезпечення продовольчої безпеки [5]. Це дозволить накопичити достатній резерв продукції для підтримування її необхідної кількості для забезпечення потреб на світовому ринку та одночасно дозволить регулювати ціну на цю продукцію, штучно її підвищуючи чи понижуючи. Перш за все заходами щодо забезпечення стабільності на поставання продукції та їх цін можуть скористатися вітчизняні великі підприємства та зернотрейдери, які мають можливості бути учасниками таких міжнародних ініціатив, і, відповідно, підносити важливість вітчизняної аграрної галузі на світовому ринку. Згідно з програмами Міністерства сільськогосподарства США, фермери, що вирощують зернові, отримують кредити для фінансування виробництва. Після збору урожаю фермери продають зерно за ринковими цінами і розраховуються за кредити. У випадку зниження ринкових цін нижче рівня контрольних цін, установлених Конгресом, фермер може продати врожай державі за контрольними цінами, що дозволяє йому розрахуватися з кредитом і отримати прибуток [3].

У державному бюджеті України на 2015 р. передбачається, що експортерам зерна не повертатимуть ПДВ, принаймні у I кварталі. А також з 1 січня 2015 р. введено імпортне мито на засоби захисту рослин, насіння, мінеральні добрива, сільгосптехніку та запчастини, які вже й так значно подорожчали через знецінення гривні. Така ситуація сприятиме зростанню витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, зростанню їх реалізаційної ціни тощо. Це може двозначно вплинути на підприємства, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю. В одному випадку можливе зменшення ними експорту через зростання собівартості продукції й, відповідно, зниження доходу, в особливості експортерів зерна, а в іншому випадку – підприємства агробізнесу повинні бути зацікавлені у збільшенні реалізації продукції за кордоном, адже співвідношення пари валют долар-гривня є суттєвою, що забезпечить зростання їхнього доходу при отриманні поширеної валюти – долара, в результаті розрахунку іноземних контрагентів. Таке твердження є справедливим, оскільки витрати понесені на виробництво обчислюються у національній валюті – гривні, а міжнародні розрахунки здійснюються у поширеній валюті – доларі.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, відзначимо, що має бути чітке взаєморозуміння між державою у процесі вивчення, впровадження та контролю зарубіжного інституційного досвіду щодо аграрної політики та підприємствами агробізнесу, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, щодо умов їх участі у міжнародному співробітництві. Для держави основними пріоритетами щодо зовнішньоекономічного співробітництва мають залишатися продовольча безпека, захист аграрної галузі й вітчизняних підприємств агробізнесу, зростання позитив-

ного платіжного балансу експортно-імпорتنних операцій, можливість наповнення бюджету за допомогою митних зборів й платежів. Основними пріоритетами підприємств агробізнесу є лобювання інтересів щодо збільшення експортних квот, відміна чи спрощення видачі ліцензійних дозволів на продукцію, відновлення митних відшкодувань у вигляді повернення ПДВ у випадку перевезення товару через кордон, міждержавних домовленостей щодо торгівлі понад умови СОТ тощо. Отже, співпраця та діалог держави з приватними агропідприємствами мають бути конструктивними й постійними, щоб у результаті кожна із сторін досягла визначених пріоритетів.

Висновки. Історія набуття досвіду економічно розвиненими країнами щодо регулювання аграрної політики характеризується довготривалістю, складністю та багатоетапністю цього процесу. Серед основних етапів реалізації аграрної політики та діяльності підприємств агробізнесу на міжнародному ринку, які пройшли ці країни, виділяємо такі: забезпечення населення найнеобхіднішими продуктами, у т.ч. завдяки імпорту; боротьба із перевиробництвом сільгосппродукції шляхом стимулювання експортної діяльності та протекціоністських заходів щодо дешевого імпорту; фінансування розвитку сільських територій, посилення захисту довкілля та безпеки аграрної продукції.

Для України вивчення і впровадження такого досвіду є досить важливим і потребує також урахування сучасного економічного становища держави і розвитку аграрної галузі, рівня лібералізації національного аграрного ринку та фінансові можливості держбюджету на їх впровадження. Урахування всієї сукупності чинників впливу на регулювання аграрної політики та підтримки зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу, а також їх ретельне дослідження, аналіз й моделювання дозволить використати найбільш ефективні та сприятливі інституційні нововведення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Береговий В.К. Роль держави і ринку в підвищенні конкурентоспроможності сільського господарства економічно розвинутих країн / В.К. Береговий, Л.И. Засєкіна // *Наук. вісн. нац. аграр. ун-ту.* – 1999. – № 8. – С. 218-222.
2. Демьяненко С. Общая аграрная политика ЕС: сущность, тенденции и значение для Украины / С. Демьяненко // *Экономика управления АПК.* – 2003. – № 3. – С. 80-86.
3. Державне регулювання економіки / [І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залого]. – К. : Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
4. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці : монографія / М.Х. Корецький. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.
5. Лисак М. Вирішення продовольчої проблеми у світі міжнародної стратегії розвитку аграрної сфери [Електронний ресурс] / М. Лисак. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1208>.
6. Майстро С.В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / С.В. Майстро // *Державне управління: теорія та практика.* – 2006. – № 1. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/GALUZEVE/06msvrzk.pdf>.
7. Сіденко В. Переваги та ризики вступу України до СОТ [Електронний ресурс] / В. Сіденко // *Журнал Верховної Ради України «Віче».* – 2008, березень № 5. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/876>.
8. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. Аналітична доповідь. – К. : НІСД, 2011. – 19 с.
9. Edwards C. Agricultural Regulations and Trade Barriers [Електронний ресурс] / С. Edwards // *CATO institute. Downsizing the federal government.* – 2009, June. – Режим доступу : <http://www.downsizinggovernment.org/agriculture>.
10. Slivinski S. Rural Subsidies [Електронний ресурс] / S. Slivinski // *CATO institute. Downsizing The federal government.* – 2009, June. – Режим доступу : <http://www.downsizinggovernment.org/agriculture>.
11. World Tariff Profiles 2012 [Електронний ресурс] / WTO. – P. 12-17. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles12_e.pdf.